

УДК 316.334.2

О. М. Іщенко
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У ПОСТКАПІТАЛІСТИЧНИХ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Актуальність дослідження зумовлюється недостатньою розробленістю цієї проблеми в соціально-філософській думці та потребує нового осмислення. У зв'язку з цим виникає необхідність у виявленні специфіки соціального капіталу в посткапіталістичних суспільних відносинах.

Дослідження соціального капіталу на сьогодні набуло широкої популярності в наукових колах, оскільки він є умовою розвитку не лише економічної сфери, а й політичної та соціальної. Соціальний капітал є досить складним феноменом, від якого залежать темпи економічного зростання країни, розвиток демократичних цінностей і норм, діючих мереж людських взаємовідносин так чи інакше інституційно оформлених зв'язків, які характеризуються наявністю визнання, довіри, рейтингу, статусу тощо. Нарощується соціальний капітал із розвитком громадянського суспільства, коли довіра до суспільних інституцій збільшується. Як відомо, у практичній площині найбільш високий рівень громадянського суспільства, а отже, і соціального капіталу спостерігається в таких країнах, як Австралія, Нідерланди, Канада, Данія, Фінляндія, Великобританія, США, Норвегія, Швейцарія, а особливо Швеція. Це країни з високим економічним розвитком, із розвинутим інституціональним середовищем, високим рівнем довіри до влади (президента, кабінету міністрів, політичних партій, поліції, судів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, ЗМІ, церкви, армії), значним обсягом ВВП на душу населення, реальним «діалогом» між владою та громадянами, політичною стабільністю, соціальною безпекою, тривалою історією розвитку громадянства. Відтак соціальний капітал створюється в результаті дії всієї системи суспільних зв'язків, характеризує сукупне суспільне благо.

Базові теоретичні підходи до визначення поняття «соціальний капітал», його сутності, структури, основних компонентів подано в концепціях західних мислителів: П. Бурд'є, Дж. Коулмана, Р. Патнема, Ф. Фукуями, Г. Беккера, У. Бейкера, Р. Берта, А. Поргеса, А. Селігмена й ін. Соціальний капітал як нематеріальний актив, що сприяє розвитку та вирішенню економічних, політичних і соціальних проблем, досить детально досліджується у працях російських і вітчизняних науковців: А. Котаркова, А. Ланцмана, Д. Меркулова, В. Радаєва, А. Татарки, Н. Лебедева, Є. Грیشової, М. Дороніної, Ю. Зайцева, О. Турецького, Ю. Савко, М. Лесечка, А. Колодій, О. Сидорчука, А. Нечипуренка, П. Штомпки, Є. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева.

Метою статті є філософський аналіз феномена соціального капіталу в посткапіталістичних суспільних відносинах, що розглядається автором як специфічний виробничий ресурс, зумовлений розвитком розширеного виробництва, який ґрунтується на морально-етичних імперативах довіри, надійності, підтримки, солідарності й взаємодопомоги.

Теоретико-концептуальним підґрунтям досліджень соціального капіталу постали соціально-економічні та соціологічні теорії. Витоки теорії соціального капіталу зазвичай убачають у класичному політекономічному вченні, зокрема в теорії капіталу як основному виробничому ресурсі в царині економічної діяльності (А. Сміт, Д. Рікардо, В. Петті, Л. фон Мізес). Відомий шотландський економіст, філософ та етик А. Сміт виглумачує капітал, по-перше, як вартість, що приносить прибуток, а по-друге, як запас засобів виробництва. Щодо засобів виробництва, то, за А. Смітом, вони діляться на основний і оборотний капітал. При чому, на глибоке переконання розробника класичної політекономії, накопичення капіталу є найважливішим джерелом збага-

чення нації, а її основним чинником – заощадливість. На думку, представників класичної політичної економії капіталу притаманна низка найістотніших властивостей. Він виступає як *обмежений ресурс* і водночас як *здатність до накопичення*, отже, цей ресурс не тільки зберігається, а й поповнюється. Капітал як *господарський ресурс* володіє *певною ліквідністю*, тобто може безпосередньо або опосередковано, незалежно від своїх предметних форм, перетворюватися в грошову форму. Постаючи *динамічним ресурсом*, капітал є спроможним до постійної зміни власних форм, що в економічній теорії має назву *конвертації*. Більше того, він відтворюється саме завдяки зміні власних форм, їхньому взаємному перетворенню. Як *самозростаюча вартість* капітал у процесі свого обігу не лише відтворює свою вартість, а й приносить «*додану вартість*» або прибуток. Усі вище зазначені базові властивості капіталу пізніше в тій чи іншій формі набувають додаткових трактувань у контексті феномена соціального капіталу.

Свій подальший розвиток поняття «капітал» отримує в діяльності відомого німецького економіста К. Маркса. Загалом К. Маркс визначає капітал як приріст або надлишок над початковою вартістю. До того ж він розглядається ним як створений людиною ресурс, що задовольняє її потреби, і внаслідок впливу певних процесів може трансформуватися з однієї форми в іншу (грошовий капітал перетворюється на виробничий, останній на товарний, який знову набуває грошової форми). За К. Марксом, капітал є не постійною величиною, частиною суспільного багатства, постійно змінюється, залежно від того чи іншого розподілу доданої вартості, на дохід і додатковий капітал. Однак класик політекономії зауважує, що «володіння грошима, машинами та іншими життєвими засобами виробництва не робить людину капіталістом, якщо відсутня інша людина ... капітал не річ, а суспільне відношення між людьми, опосередковане речами» [3, с. 775].

Уважається, що К. Маркс заклав потужний ідейно-теоретичний фундамент для створення концепції соціального капіталу, оскільки пізніше, у другій половині ХХ ст. капітал вийде за власні економічні межі, відірветься від вартісної основи в її безпосередньому економічному сенсі, зможе набувати не тільки уречевлених, а й інкорпорованих форм, утілюватися в окремих людях і стосунках між ними.

Найважливішою передумовою поширення терміна «соціальний капітал» є соціологічні теорії Е. Дюркгейма та М. Вебера. Як відомо, вагомим положенням соціологічної концепції французького соціолога Е. Дюркгейма є *ідея соціальної солідарності*, яку покладено в основу аналізу зв'язків і об'єднань. Соціолог розглядає суспільство як сферу солідарності, згуртованості, обопільної згоди. Спеціалізація праці, що зростає, розподіл виробничих ролей змушують людей обмінюватися своєю діяльністю та її продуктами, а це породжує свідому чи неусвідомлену взаємозалежність. У процесі еволюції людського суспільства відбувається перехід від суспільств із механічною солідарністю до суспільств із органічною солідарністю. Солідарність є вищим моральним принципом і такою цінністю в суспільстві, поза якою успішна та прибуткова економічна діяльність є сумнівною.

Німецький соціолог М. Вебер змінює уявлення про суспільство як цілісний організм на розуміння його як атомізованого соціуму, що складається із *соціальних дій* індивідів. Сенс людської діяльності й сутність особистості людини розкривається через *цілераціональну дію*, яка визначається очікуванням певної поведінки інших людей і використанням цього очікування як засобу для досягнення раціональ-

но-регульованих цілей з метою досягнення успіху в житті. Соціальна дія завжди є осмисленою й пов'язана із «суб'єктивно передбачуваним смыслом». Отже, людська поведінка має певний суб'єктивний зміст для її суб'єкта, орієнтована на інших суб'єктів і *взаємодію* з ними. Відтак вище окреслені теорії основний акцент роблять на соціальних зв'язках, взаємодіях, які є джерелом розвитку та функціонування суспільного виробництва.

Уперше термін «соціальний капітал» буде використаний у 20-х рр. ХХ ст. в системі освіти. Авторство цього поняття приписують американському освітянину Л.Дж. Ганіфану, який у 1916 р. написав працю «Сільська школа як центр общини». У цій роботі розглядається сільська школа як загальний освітній соціальний центр. Зазначається, що в процесі соціальної взаємодії між членами освітнього осередку акумулюється соціальний капітал, який задовольняє їхні соціальні потреби та спонукає до суттєвого покращення умов життя всього суспільства. Для розкриття сутності «соціального капіталу» Л.Дж. Ганіфан використовує такі категорії: «доброзичливість», «співчуття», «добра воля», «взаємна допомога», «дружні стосунки», «спілкування». Однак на той час цій дефініції не надали належної уваги в наукових колах, унаслідок чого вона втратила свою значимість аж до 60–70-х рр. ХХ ст.

Уперше системний аналіз соціального капіталу як синтезу його економічних, соціальних і культурних аспектів буде здійснено французьким соціальним філософом та соціологом П. Бурдьє. Він виокремлює три основні форми капіталу: *економічний капітал*, який безпосередньо конвертується в гроші та інституалізується у формі прав власності; *культурний капітал*, який конвертується в економічний капітал і інституалізується у формі освітніх кваліфікацій; *соціальний капітал*, що утворюється соціальними зобов'язаннями-зв'язками (від англ. connections), який за певних умов конвертується в економічний капітал, а також інституалізується у формі аристократичного титулу. На думку французького соціолога, людина водночас існує в кількох соціальних просторах: політичному, економічному, культурному, науковому, що суперечить усталеному в марксизмі зведенню людської життєдіяльності виключно до економічної площини, а соціальної структури – до антагонізму двох класів: найманих працівників і власників на засоби виробництва.

Натомість П. Бурдьє застосовує поняття «соціальний капітал» з метою окреслення соціальних зв'язків, які формуються під час взаємодії індивідів і можуть бути реальним та потенційним ресурсом для отримання прибутку. Ураховуючи класичне розуміння соціального капіталу, він поділяє думку щодо його спадковості. До соціального капіталу дослідник зараховує й манери в сенсі здатності до самоконтролю, культуру мовлення, бездоганну поведінку тощо, оскільки, на його переконання, володіння мистецтвом комільфо свідчить про причетність до більш або менш престижної статусної групи. Оскільки соціальний капітал виробляється й функціонує в суспільстві, П. Бурдьє вважає його *груповим ресурсом, механізмом досягнення групової солідарності*.

Французький дослідник не схильний розглядати соціальний капітал у контексті його виняткової важливості в отриманні економічних вигод, натомість наголошує на безпосередньому взаємозв'язку між рівнями економічного розвитку й соціальним капіталом у суспільстві. При цьому визнає той факт, що наявність його дає суб'єктам економічної діяльності змогу отримати прямий доступ до економічних ресурсів та інтегруватися у відповідні інститути.

Значний внесок у розробку концепту соціального капіталу належить американському економістові й соціологу Дж. Коулману. За його власним висловом, він спробує «в соціальну теорію запровадити концепцію соціального капіталу поряд із концепціями фінансового, фізичного та людського капіталів, але ґрунтуючись на відносинах між людьми. Це частина теоретичної стратегії, яка включає використання парадигми раціональної поведінки, але без урахування значної кількості дрібних елементів, позбавле-

них соціальних відносин» [2, с. 138]. Отже, використавши економічні принципи раціональної поведінки для аналізу соціальних систем, Дж. Коулман визнає, по-перше, *продуктивність соціального капіталу*, адже останній сприяє досягненню певних цілей; по-друге, *соціальний капітал здатен полегшувати виробничу діяльність*, група, у середині якої існує цілковита надійність і абсолютна довіра, спроможна здійснити значно більше, порівняно з групою, яка не володіє такими властивостями; по-третє, *соціальний капітал слугує ресурсом для людини*, завдяки йому створюються необхідні умови для спрощення трансакцій на ринку.

На відміну від фізичного та людського капіталів, соціальний капітал найменш помітний. Якщо *фізичний капітал* утілений у матеріальних формах, *людський капітал* має вияв у навичках і знаннях, набутих людиною, то *соціальний капітал* існує лише у взаємовідносинах індивідів. Відмінність між соціальним, фізичним і людським капіталом криється в такому: два останні не відчувають дефіциту інвестування. Натомість сутність соціального капіталу полягає у вираженні його як суспільного блага: особи – «актори», які створюють його, зазвичай отримують від нього лише незначну частку.

Резонансною в дослідженні соціального капіталу стала робота відомого американського політолога та соціолога Р. Патнема «Боулінг із самим собою: крах і відродження американського суспільства» (2000). У зазначеній праці політичний діяч фіксує факт зменшення ролі соціального капіталу в США за останню чверть ХХ ст. Зокрема, автор підкреслює, що впродовж кількох останніх десятиліть американці демонструють стабільність у своєму небажанні брати участь як у будь-яких суспільних об'єднаннях (громадських організаціях, добровільних асоціаціях, клубах за інтересами тощо), так і у спільних справах (родинних, сусідських, батьківських, товариських). Усе це створює «сприятливий ґрунт» для прогресу соціальної ізоляції, руйнації соціальних зв'язків, дезінтеграції американського суспільства.

Дослідник сформулював низку положень, які справедливо зараховують до здобутків сучасної теорії соціального капіталу. Зокрема, соціальний капітал тлумачиться ним як ресурс, виникнення якого є результатом зв'язків між людьми, що ґрунтуються на *нормах і довірі*. Останні є саме тими елементами організації соціуму, які сприяють координації й співпраці людей, націлених на отримання взаємовигоди. Р. Патнем вважає, що соціальний капітал має місце лише в «мережах громадських зобов'язань», які мають переважно «горизонтальний характер» і сприяють подоланню «соціальних бар'єрів». Науковець наголошує, що чим вища щільність таких мереж у суспільстві, тим сприятливіші умови для формування «ефективного та відповідального демократичного режиму».

Американський політолог переконаний у тому, що найбільших успіхів досягає таке суспільство, у якому соціальний капітал успадковується у вигляді норм взаємності й структур громадянської залученості. Інакше кажучи, стверджується безпосередній зв'язок між соціальним капіталом і модернізацією. Основані на взаємній довірі норми та структури є водночас і результатом модернізації, і запорукою успішного існування. Соціальний капітал – це надбання цивілізованого, модернізованого соціуму. Накопичення соціального капіталу в суспільстві зумовлює стійкість і ефективність демократичної організації в найважливіших сферах життєдіяльності. Науковець заперечує наявність соціального капіталу в традиційних і немодерних співтовариствах, оскільки тип соціальних зв'язків, що домінує в них, перешкоджає процесу його становлення.

Американський філософ, політолог і футуролог Ф. Фукуяма, як і Р. Патнем, у своїй праці «Довіра. Соціальні чесноти та шлях до розквіту» (1996) констатує факт занепаду соціалізованості американського суспільства. Останніми роками США переживають спад у накопиченні й відновленні соціального капіталу. Останній тлумачиться вченим як *«певний потенціал суспільства або його частини, що вини-*

кає як *результат наявності довіри між його членами*» [4, с. 52]. Соціальний капітал створюється та передається засобом культурних механізмів (релігія, традиції, звичаї). «Соціальний капітал ..., на відміну від інших форм людського капіталу, неможливо отримати як віддачу від того чи іншого раціонального внеску ..., набуття соціального капіталу вимагає адаптації до моральних норм певного співтовариства й засвоєння в його межах таких чеснот, як відданість, чесність і надійність» [4, с. 55].

Соціальний капітал є результатом багатьох складових: колективної діяльності індивідів, а не окремої людини; пріоритету суспільних чеснот над індивідуальними. Спираючись на те, що він є наслідком *довіри* між членами спільноти, Ф. Фукуяма зазначає про його істотний вплив на економічний розвиток суспільства. Довіра символізує «*очікування, яке виникає в членів спільноти, стосовно того, що інші його члени будуть поводитися більш чи менш передбачувано, чесно й із розумінням потреб оточення, згідно з деякими спільними нормами*» [4, с. 52].

Відтак взаємна довіра як спільність норм і цінностей має свою значну та доволі конкретну економічну величину. Цю позицію американський філософ пояснює так: високий рівень довіри між співробітниками компанії зменшує видатки виробництва, тоді як відсутність довіри між ними провокує появу «юридичного апарату» – заміни довіри, що призводить до збільшення «операційних видатків». Натомість, як зазначає науковець, недовіра, поширена в суспільстві, накладає на всю його економічну діяльність щось на кшталт додаткового мита, яке суспільствам із високим рівнем довіри сплачувати не доводиться. Соціальний капітал сприяє появі різноманітних форм організацій, від потужних корпорацій до дрібних компаній. Достаток соціального капіталу дає змогу швидше засвоювати нові організаційні форми, потреба в яких виникає з розвитком технології та ринків; нестача, навпаки, сповільнює таке засвоєння.

Фактично Ф. Фукуяма порушив питання про культурний вимір економічного життя й тим самим піддав сумніву безумовність «першого принципу науки економіки», згідно з яким рушійною силою кожного суб'єкта визнається виключно егоїстичний інтерес. Стверджуючи, що найбільша економічна ефективність не обов'язково досягається раціональними та егоїстично налаштованими індивідами, дослідник тим самим викрив «уразливі місця» неокласичної економіки. Науковець не відкидає ані егоїстичність людини, ані її раціональність, засобом якої досягається максимальна користь. Проте він наголошує на моральнісному боці людини, котрий «змушує відчувати зобов'язання перед собою подібними, бік, який часто конфліктує з її егоїстичним інстинктом» [4, с. 78].

Американський соціолог наголошує на нерівномірності в розподілі соціального капіталу серед різних суспільств. Деякі з них демонструють більшу схильність до об'єднання, інші – меншу, крім того різні суспільства надають перевагу різним формам асоціацій. Зокрема, є суспільства, для яких провідним інструментом інтеграції є сімейно-родинні зв'язки, для інших – добровільні асоціації неродинних зв'язків. Існують й індивідуалістичні суспільства, які майже не здатні до об'єднання. У подібних соціумах, зауважує філософ, слабкими є і сім'я, і добровільні об'єднання, при цьому значну міцність і згуртованість демонструють злочинні угруповання. Такими суспільствами, на думку дослідника, вирізняються Росія та деякі інші посткомуністичні країни. Крім цього, Ф. Фукуяма виокремлює суспільства з низьким і високим ступенем довіри. До перших він зараховує так звані «фамілістичні» суспільства Китаю, Південної Кореї, Італії, Франції та деяких інших. Спільним для них є ускладнений процес створення корпоративного бізнесу, базовою одиницею економічної організації є сім'я. Суспільствами з природною схильністю до суспільної поведінки й високим ступенем довіри Ф. Фукуяма вважає Японію, Німеччину та США. Саме в цих країнах суспільства є найбільш забезпеченими у світі. Об'єднує соціуми цих країн таке: розгалужена мережа проміжних

форм об'єднань; незначний ступінь державного втручання в економічну сферу; наявність великих і потужних компаній, котрі основані не на родинних зв'язках.

Отже, Ф. Фукуяма звертає увагу на те, що в економічній діяльності – важливий складовий соціального життя – функціонують різноманітні норми, правила, морально-етичні зобов'язання й інші «суспільні навички» людини, які, зрештою, і становлять соціальне життя. «Добробут країни, – наголошує дослідник, – а також її змагальна спроможність на фоні інших країн визначається однією універсальною культурною характеристикою – притаманним її суспільству рівнем довіри» [4, с. 20–21].

Відтак провідні західні дослідники – П. Бурдье, Дж. Коулмен, Р. Патнем і Ф. Фукуяма – у сфері дослідження соціального капіталу схильні визначати його в системі потрібної єдності: у сукупності норм поведінки, довіри та мережевої діяльності.

Натомість концепція соціального капіталу на сьогодні є досить дискусійною в межах сучасних соціальних теорій. Поява протягом останніх кількох десятиліть нових форм капіталу, як-то: фізичний, людський, культурний, символічний і, безумовно, соціальний тощо – є свідченням того, що в межах пізнього капіталізму триває процес розгортання *новітніх суспільних відносин*, котрі, як відзначає сучасний учений-економіст О. Бузгалін, «не вписуються в «класику» капіталізму» і тих теорій, для яких він є висхідним. Ці відносини за своїм змістом не є капіталом, вони «лише створюють симулякри капіталу, перетворені форми базових соціальних в посткапіталістичних відносин» [1, с. 30–31], оскільки в соціальному капіталі відсутня сутність капіталістичних відносин, а виробництво «соціального капіталу» не є капіталістичним виробництвом. Відтак капіталістичні відносини є не лише процесом самозбільшення вартості (адекватно всезагальною формою якої є гроші), а й процесом взаємодії особисто вільного та найманого працівника, який не має капіталу, із власником капіталу.

Наголошуючи на некоректності, а подекуди й абсурдності застосування терміна «капітал» до соціальних відносин, що мають неринкову природу й зв'язки між людьми, О. Бузгалін разом із тим указує на деякі моменти, що можуть розглядатися «як нібито капітал», «нехай лише удаваний». Отже, в умовах сучасної економіки відносини солідарності, добровільного асоціювання громадян тощо, так звані посткапіталістичні (постринкові) відносини у своїй сукупності можна розглядати як один із засобів для збільшення прибутку та як мультиплікатор процесу накопичення капіталу. Винятком, за О. Бузгаліном, є «базові соціальні зв'язки», наприклад, сім'я, яка не є дотичною ні до постринкових, ні до капіталістичних відносин. Такі соціальні зв'язки «у своїй більшості належать до неекономічних сфер життя суспільства й лише абсорбуються (підпорядковуються) ринком або капіталом» [1, с. 17]. Належність феномена довіри до соціального капіталу економіст вважає не випадковою. Довіра, безумовно, є моральнісним гарантом дотримання контрактів і ринкових зобов'язань, утім вона має не лише ринковий зміст. Саме тому, що довіра є «загальногуманістичною нормою», її можна зарахувати до соціального капіталу.

Специфічними засадами соціального капіталу, згідно з цим дослідником, є посткапіталістичні відносини, які, окрім усього іншого, дають змогу «компенсувати провали не лише ринку, а й держави». У свою чергу, окреслений капітал до певної міри надає можливість «знімати, у гегельському сенсі, ключові антагонізми ринку та капіталу – егоїзм, конкуренцію, протистояння найманої праці й капіталу та інші форми відчуження, сприяючи кооперації й стійкості суспільних зв'язків» [1, с. 32]. Отже, ставлення до соціального капіталу більшості науковців в аспекті посткапіталістичних відносин досить скептичне.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що, починаючи з 80–90-х рр. ХХ ст. по перше десятиліття ХХІ ст., соціальний капітал усе частіше розглядається як самостійна

та цілісна концепція, що є досить популярною в міждисциплінарних теоріях. Примітно, що всі позитивні зміни, переваги й нові можливості в людському розвитку, зумовлені соціальним капіталом, є прогресивним виявом фактично некапіталістичних відносин (довіра, соціальні зв'язки, традиції, норми, цінності). При цьому сучасні суспільства не втратили свого «капіталістичного» характеру, тобто капіталістична система «не канула в Лету». Нові соціальні процеси та явища впливають на трансформацію, модифікацію цих відносин, створюючи потужні передумови й імпульси для переходу до іншої, посткапіталістичної, системи. Соціальний капітал як нематеріальний актив, феномен, відтворений динамікою соціальної інтерації, нівелює неокласичний підхід до суспільства як до простої суми індивідів з одночасним піднесенням людини, яка зведена неокласиками до знеособленого чинника виробництва, людини-споживача, котра має на меті лише власну користь. Соціальний капітал є тим своєрідним ресурсом, котрий уможливує ситуацію вільного, без зовнішнього тиску, вибору людиною.

Література

1. Бузгалин А.В. «Социальный капитал» как превратная форма генезиса посткапиталистических отношений / А.В. Бузгалин // *Альтернативы*. – 2010. – № 4. – С. 4–32.
2. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // *ОНС: Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 121–139.
3. Маркс К. Сочинения : в 50 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Гос. издат. полит. л-ры, 1955–1981. – Т. 23. – 1960. – 907 с.
4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ЗАО НИП «Ермак», 2004. – 730 с.

Анотація

Ищенко О. М. Соціальний капітал у посткапіталістичних суспільних відносинах. – Стаття.

У статті досить детально аналізується концепція соціального капіталу. Під час дослідження автор послуговується теоретичними та практичними опрацюваннями відомих західних мислителів ХХ ст. – П. Бурдьє, Дж. Коулмена, Р. Патнема й Ф. Фукуями. Найчастіше соціальний капітал зводять до феномена довіри, а також до некомерційних зв'язків і контактів різного роду – сімейних, дружніх, релігійних, суспільних аж до членства в добровільних організаціях, структурах громадянського суспільства. У посткапіталізмі соціальний капітал розглядається як некомерційний (неринковий) соціальний зв'язок індивідів. Специфічною основою соціального капіталу є посткапіталістичні суспільні відносини (солідарність, взаємодопомога, партнерство, добровільна діяльність). Ці відносини в більшо-

сті своїй дають змогу компенсувати провали не лише ринку, а й держави. Отже, позаринкові за своєю природою відносини та зв'язки людей є засобом для збільшення прибутку й одним із мультиплікаторів процесу накопичення капіталу.

Ключові слова: капітал, соціальний капітал, довіра, посткапіталістичні суспільні відносини.

Аннотация

Ищенко Е. Н. Социальный капитал в посткапиталистических общественных отношениях. – Статья.

В статье очень детально анализируется концепция социального капитала. При исследовании автор пользуется теоретическими и практическими проработками известных западных мыслителей ХХ ст. – П. Бурдьё, Дж. Коулмена, Р. Патнема и Ф. Фукуямы. Чаще всего социальный капитал сводят к феномену доверия, а также к некомерческому связям и контактам разного рода – семейным, дружественным, религиозным, общественным вплоть до членства в добровольных организациях, структурах гражданского общества. У посткапитализма социальный капитал рассматривается как некомерческая (нерыночная) социальная связь индивидов. Специфическим основанием социального капитала являются посткапиталистические общественные отношения (солідарность, взаимопомощь, партнерство, добровольная деятельность). Данные отношения в большинстве своем позволяют компенсировать провалы не только рынка, но и государства. Таким образом, вне рыночные по своей природе отношения и связи людей выступают средством для увеличения прибыли и одним из мультипликаторов процесса накопления капитала.

Ключевые слова: капитал, социальный капитал, доверие, посткапиталистические общественные отношения.

Summary

Ishchenko O. M. A social capital is in post-capitalist public relations. – Article.

In the article conception of social capital is analysed very in detail. At research an author uses the theoretical and practical working of well-known western thinkers of XX of item – P. Bourdieu, J. Coleman, R. Putnam and F. Fukuyama. Mostly a social capital is taken to the phenomenon trust, and also to noncommercial connections and contacts of different family domestic, friendly, religious, public up to membership in voluntarily organizations, structures of civil society. At postcapitalism a social capital is examined as noncommercial (unmarket) social connection of individuals. The specific founding of social capital are post-capitalist public relations (solidarity, mutual help, partnership, voluntarily activity). These relations in most allow to compensate the failures of not only market but also state. Thus, outside market on the nature relations and connections of people come forward means for the increase of profit and one of cartoonists of process of stock accumulation.

Key words: capital, social capital, trust, post-capitalist public relations.